

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 30.09.2022

Submitted: 30.09.2022

Kabul Tarihi: 04.12.2022

Accepted: 04.12.2022

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1182187>

Özge KOBAK¹

BİR OSMANLI BÜROKRATININ GÖZÜNDEN 1821 YUNAN İSYANI: ÖRFİ PAŞA VE COĞRAFYA-YI ÖRFİ

Öz: 19. yüzyıl, hem getirdiği askerî yenilgiler hem de fikir akımlarıyla Osmanlı Devleti için oldukça zorlu bir dönem olmuştur. Domino etkisi yaratan olaylardan biri sayılabilecek Yunan isyanı ise, 18. yüzyılın sonunu ve 19. yüzyılın ilk çeyreğini etkisi altına almıştır. Osmanlı Devleti'nde oldukça derin yaralar açan isyanlar, imparatorluğun kaderini değiştirmiştir. İmparatorluk içerisinde, Yunan isyanının nasıl kontrol altına alınacağı tartışılırken, aynı zamanda isyanın diğer milletlere örnek olmaması üzerinde de durulmuştur. Avrupa'nın, bölgedeki kiliselerin ve millet sisteminin etkisiyle durum bir Müslüman ve gayrimüslim savaşı durumuna getirilmiş ve buna yönelik politikalar uygulanmıştır. Dönemin bürokratlarından Örfi Paşa ise, isyanın yaşandığı Ege Adaları ile ilgili Sultan II. Mahmut'u bilgilendirmek amacıyla Coğrafya-yı Örfi eserini çeviri yolu ile hazırlayıp padişaha sunmuştur. Eser, ayrıntılı bir beşeri coğrafya eseridir. Eserde fiziki coğrafyaya dair atıflar da bulunmaktadır. Adaların ekonomik, sosyal ve fiziki şartları anlatılarak orada yaşayan milletlerin durumu hakkında genel bir görünüm sunmayı amaçlamıştır. Bu çalışmada, Coğrafya-yı Örfi eserindeki söylemlerin, dönemin politikasıyla ilgisi araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Yunan İsyanı, Örfi Paşa, Coğrafya-yı Örfi, Ege Adaları

¹ Arş. Gör, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozge.kobak@ikcu.edu.tr, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7524-1069>

The Greek Rebellion of 1821 in the Perspective of an Ottoman Bureaucrat: Örfi Pasha and Coğrafya-yı Örfi

Abstract: The 19th century was a very difficult period for the Ottoman Empire, with both military defeats and movement of thoughts. The Greek rebellion, which can be considered as one of the events that created a domino effect, affected the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. The rebellions, which caused deep wounds in the Ottoman Empire, changed the fate of the empire. While discussing how to control the Greek revolt within the empire, it was also emphasized that the rebellion should not be an example for other nations. With the influence of Islamism, which was the dominant ideology of the period, the situation was turned into a Muslim and non-Muslim war and policies for this have been implemented. Örfi Pasha, one of the bureaucrats of the period, prepared his work Coğrafya-yı Örfi by translation and presented it to the Sultan II. Mahmut in order to inform the sultan about the Aegean Islands where the rebellion took place. The work is a detailed human geography work. There are also references to physical geography in work. It is aimed to present a general view of the situation of the nations living here by explaining the economic, social, and physical conditions of the islands. In this study, the relevance of the discourses in Coğrafya-yı Örfi to the politics of the period was investigated.

Keywords: Geography, The Greek Rebellion, Örfi Pasha, Coğrafya-yı Örfi, Aegean Islands

GİRİŞ

Osmanlı arşivi Yunan isyanı ile ilgili belgelerle doludur. Hatta Osmanlı Tarihi çalışmalarında Yunan isyanı büyük bir dönüm noktası, bir zaman çizelgesinin başlangıcı veya sonudur. Osmanlı Devleti için sıklıkla “sonun başlangıcı” olarak da anılan bu ayaklanma ile devletin eski gücünü tekrar toparlama umudu da kalmamıştır. Yunanistan’ın bağımsızlığı, diğer Rumeli milletlerini de kendi bağımsız devletlerini kurma konusunda tetikleyen en önemli nedenlerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Fransız İhtilali’nden beri uzaktan izlediği milliyetçi hareketleri Osmanlı topraklarına getirmiştir. Hemen her toplumda olduğu gibi, Balkanlarda da kadim topraklar çok önemli olmuştur. Atalarının bir zamanlar yaşadığı yurtlarını doğal hakları olarak görmüş ve bunu Osmanlı Devleti’nden talep etmişlerdir. Antik dönemin en büyük topluluklarını kurmuş olan Yunanlar ise bu tutkuyu yaşatmada hem romantik hem de siyasi nedenlerle Avrupa devletlerinin de desteğini almıştır. 1770 ve 1821 yıllarında olmak üzere iki büyük isyana kalkışan Rum milleti, 1829 yılında kısmen de olsa amaçlarına ulaşmıştır.² Yunan isyanları konusunda Osmanlı Devleti’nin takındığı tutum,

² Kutlu, S. (2018). *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 50-51.

dönemin belgelerinden rahatlıkla izlenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı ise, Osmanlı Devleti'nin bu tutumunu resmi bir yazıda değil fakat yine bürokrasi içerisinde olup devlete hizmet eden sivil birinin bakış açısından görmektir.

Bu amaca uygun olarak, Osmanlı tarihi coğrafya eserleri içerisinde hem içerik hem de biçimiyle özgün eserlerden biri olan Coğrafya-yı Örfi eseri incelenmiştir. Coğrafya-yı Örfi eseri, 2004 yılında akademi dünyasına tanıtılmıştır.³ Örfi Paşa eserini, adalardaki Yunan isyanı nedeniyle adaları daha iyi tanımak ve padişahı bilgilendirmek amacıyla çeşitli eserlerden tercüme ile oluşturduğunu eserinde belirtmiştir ve 1827 yılında çalışmasını II. Mahmud'a takdim etmiştir. Süleyman Penah Efendi'nin 1770 Yunan isyanları ile alakalı yazdığı gibi benzer amaçlarla yola çıkan eserler olsa da Örfi Paşa'nın ordu dışından olması veya eserin kaleme alındığı dönemde konu ile ilgili resmi bir görevinin olmaması, onu müellifler arasında istisnai bir konuma sokmaktadır. Çalışmada kullanılan terminolojiye değinmek, çalışmanın anlaşılabilirliğini arttıracak için gereklidir. Çalışmada "Rum" kelimesi ile Osmanlı Tarihi literatürüne uygun bir şekilde Osmanlı tebaası olan Ortodoks millet kastedilmektedir. İsyân anlatımlarında ise genel literatüre uygun olarak "Yunan" kelimesi tercih edilmiştir. Ayrıca benzer çalışmalarda kullanılan "Yunan isyanı", "Yunan ayaklanması", "Yunan bağımsızlık savaşı" gibi türlü tanımlar olsa da çalışmada incelenen eserin ve dönemin diline de uyum sağlamak adına sıklıkla "Yunan isyanı" şeklinde kullanılmıştır. Eserde, adaların anlatıldığı kısımlar aktarılırken tekrara düşmemek adına bazen "ada" kelimesi kullanılsa da incelenen eserin başlıklarına uygun olma kaygısıyla "cezire" kelimesi de kullanılmıştır. Çalışmada, söz konusu dönemde yaşananlar ve uygulanan politikalar göz önüne alınarak eser yorumu yapılmış ve tarih çalışmalarında konu ile ilgili kabul edilmiş kaideler bu eser üzerinden izlenmeye çalışılmıştır.

Bir Osmanlı Bürokrati: Örfi Paşa

İsyandan sonra, Rum milletine karşı doğan öfke sonucu Rumlar bazı görevlerden azledilmişlerdir. Bu görevlerden biri de Tercüme Odası'ndaki memurluktur. Görevlerine son verilen Rum çevirmenler yerine Bab-ı Ali'ye bağlı Tercüme Odası kurulmuş, Müslüman memurlar göreve alınmıştır. Örfi Paşa bu yeni kurulan Tercüme Odası'nın ilk memurlarından biridir. Daha sonra Divan-ı

---

³ Coğrafya-yı Örfi eserinin tanıtıldığı ilk yayın: Sarıcaoğlu, F. (2004). Coğrafya-yı Örfi(1827) Örfi Pasha's Unknown Work of the Aegean Islands in Greek Rebellion. II. National Symposium On the Aegean Islands.

Hümayun'da kâtip olan Örfi Paşa, Farsça çevirmeni olarak çalışmıştır. İbrahim Müteferrika'nın torunlarından biri olan Mehmed Örfi Paşa, kendisi hakkındaki bilgiyi eserinin girişinde vermiştir. Sicill-i Osmânî'deki kaydından Avrupa'da öğrenim gördüğü teyit edilmekte, As'akir-i Nizâmiye muallimliği yaptığı ve mîrlivâliğe yükselip “*erbâb-ı fûnûn*” sayıldığı bilinmektedir.⁴ En son Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye bağlı İmalat Müdürlüğü'nde çalışan Örfi Paşa, buradan emekli olmuş, Fikret Sarıcaoğlu'na göre⁵ Hicri 1272 tarihinde, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Ramazan Şeşen'e göre⁶ Hicri 1271 tarihinde vefat etmiştir.

Avrupa'da eğitim alan Örfi Paşa, Fransızca'yı II. Mahmud'un hükümdarlık döneminde (1808-1839) öğrendiğini, eserini hazırlarken fenn-i coğrafya alanındaki kitapları incelediğini yine eserinin girişinde ifade eder. Aldığı eğitime uygun şekilde eser de Fransızca eserlerden tercüme edilerek oluşturulmuştur. Payitahttaki resmi bilgi akışı içerisinde olan yazarı sayesinde de değer kazanmaktadır. Böylece bürokrasinin konuyla ilgili genel düşüncesi hakkında da fikir sahibi olunabilmektedir. Ege adalarındaki isyanlar, bölgedeki idarecilerin bölge hakkında bilgilendirilmesi ihtiyacını doğurması sonucunda, bu ihtiyacı gidermek amacıyla kaleme alınmıştır. Eser çevrilirken birden çok kaynaktan yararlanılmış ve gereksiz görünen bazı noktalar esere alınmamıştır. Bunun dışında yazar hangi eserlerden yararlandığını belirtmemiştir. Osmanlı sınırları içerisinde olan bölgeler ile ilgili ve eserin yazılma amacına uygun bazı bilgiler ise eklenmiştir. Eklemeler genelde bölgedeki gelişmeler hakkındadır. 1827 yılında son haline ulaşmış ve II Mahmud'a takdim edilmiştir.⁷ Bu eserin bir icmâl olduğu ve eklerinin de olduğu eserin ilk varaklarında beyan edilmiştir.⁸

Coğrafya-yı Örfi eserinin bilinen tek kopyası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu'nda, 2045 numara ile saklanmaktadır. 1828 yılında, 17 Mart ve 18 Nisan arasında, kendisini “Ahmed Ârif el-ma'rûf bi-Himmeti el-Mevlevî” olarak tanıtan bir müstensih tarafından temize çekilmiştir. Orijinal nüshaya veya başka bir kopyaya henüz ulaşılammıştır. 56 varaktan

⁴ Sarıcaoğlu, F. (2015). *Piri Reis'den Örfi Paşa'ya Osmanlı Tarihi Haritaları ve Tarihi Coğrafya Eserleri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 197-199.

⁵ Sarıcaoğlu, F. (2004). Coğrafya-yı Örfi (1827) Örfi Pasha's Unknown Work of the Aegean Islands in Greek Rebellion. II. *National Symposium On the Aegean Islands*, 79-80.

⁶ İhsanoğlu, E. ve R. Şeşen (2000). *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi I*, İstanbul: IRCICA, 192.

⁷ Örfi Paşa (1827). *Coğrafya-yı Örfi*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No. 2045. varak 3b.

⁸ Sarıcaoğlu, *Piri Reis'den Örfi Paşa'ya Osmanlı Tarihi Haritaları ve Tarihi Coğrafya Eserleri*, 201.

oluşan ve el yazması olan eserde başlıklar kırmızı ile yazılmıştır. Kitapta müellifin adı yazmamaktadır. Sarıcaođlu⁹, eserin Coğrafya-yı Örfi unvanının, muhtemelen kütüphanenin kurucusu Esad Efendi tarafından verildiği yorumunu yapmaktadır.

Coğrafya-yı Örfi'ye Dair Bir İnceleme

Eserin mukaddimesi, Osmanlı eserlerinde sıkça görölen dua bölümü ile başlar. Mukaddimenin ardından eserin ilk başlığı “*Der Taksim-i Kürre-i Zemin ve Tarif-i Umumiye-i Avrupa*”dır. Bu başlık altında yazar, Dünya ve Avrupa hakkında kısa bir bilgi verir. Bu başlığın içeriğinde dünya nüfusunun 878 milyon olduğu bilgisi vardır. 878 milyonun 180 milyonu Avrupa’da, 550 milyonu Asya’da, 120 milyonu Afrika’da ve 35 milyonunun da Amerika’da yaşadığını söylemektedir.¹⁰ Kıtaların büyüklüklerini saat birimini kullanarak söyler. Asya ve Avrupa’nın siyasi yapısı yanında benzer kitaplardan farklı olarak, tüm Avrupa’nın kara orduları ve donanmaları ve hatta top sayıları da dahil olmak askeri kapasiteleri üzerine ayrıntılı bilgiler verir. Tüm Avrupa’nın yıllık geliri ve Avrupa’da bulunan toplam eğitim kurumları da verilen diğer bilgiler arasındadır.¹¹ İlk bölümün ardından eser Avrupa ölkeleri ve Amerika hakkındaki başlıklar ile devam eder. Bu sefer ölkeleri tek tek ele alır.¹² 30 varak boyunca anlatılan bu 18 ayrı bölge, “*İcmal-i Ahval-i Fransa*”, “*İcmal-i Ahval-i Rusya*” gibi standart başlıklarla bahsedilmiştir. Burada, bahsedilen ölkelerin konumlarından gelirlerine ve askeri kapasitelerine kadar çeşitli konular hakkında bilgi verilir. Temel üretim kalemleri, siyasi yapıları, mezhepleri, varsa limanları, tersaneleri, yöneticileri ve yöneticilerinin veliahtları da diğer bahsedilen konular içerisindedir. Örfi Paşa, eserini hazırlarken hangi Fransızca kaynaklardan yararlandığını belirtmemiştir.

“*İcmal-i Ahval-i İsveç*” başlığı ile başlayan Avrupa faslında İsveç’in geliri, nüfusu, mezhebi, limanları, donanması ve askerleri hakkında bilgi verilir. Başkent Stockholm’un İstanbul’a 460 saat uzaklıkta olduğu verilen diğer bilgiler

⁹ Sarıcaoğlu, *Piri Reis'den Örfi Paşa'ya Osmanlı Tarihi Haritaları ve Tarihi Coğrafya Eserleri*, 201.

¹⁰ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 4a.

¹¹ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 5a.

¹² Eserin başlıkları olduğu Avrupa yönetimleri şu şekildedir; İsveç, Rusya, Danimarka, İngiltere, Fransa, Helvaçya (İsviçre), Bavyera, Saksonya, Baden-Württemberg, Almanya, Avusturya, Prusya, Portekiz, İspanya, Sardunya, Sicilya, Roma ve Amerika.

arasındadır. Bölüm, İsveç hanedanı hakkında kısa bilgi ile bitirilir.¹³ Rusya başlığı, eserin amacına oldukça uygun bir biçimde ayrıntılı bir başlıktır. Bütün dünyadaki Rus nüfusu tek tek verilir. Ayrıca Rusya'nın fiziki büyüklüğüne de sınırları, şehirleri ve eyaletlerinden bahsedilerek değinilir. Rusya ordusunun asker sayısına ait bilgi verirken, sınırlarının büyük olması nedeniyle aslında askerlerin sayıca yetersiz kaldığı ve asker ikmalinin zor olduğundan bahseder. Rus donanmasının hangi denizlerde, kaç asker ve kaç gemi ile konuşlandığını söyler, donanmanın sahip olduğu gemilerin türlerinden bahseder. Yine her bölümde olduğu gibi Rusya'nın da hanedan ailesi hakkında kısaca bir bilgi vererek bölümü bitirir.¹⁴ İngiltere başlığında İngiltere nüfusu sayılırken sadece adadaki değil, bütün sömürgelerdeki nüfus belirtilmiştir. Aynı şekilde donanmanın kapasitesi hakkında bilgi verilirken adadaki mevcut donanma gücü belirtildikten sonra sömürgelerden gelebilecek takviye asker ve mühimmat da açıklanmıştır.¹⁵ Eserde sayılan Avrupa ülkelerinin hepsi standart bir sistem içerisinde anlatılmıştır. Hep aynı kategorilerdeki bilgiler sunulduğu gibi, bilgilerin bölüm içerisindeki sunuş sırası bile hemen hemen aynıdır.

Eser, en geniş bölümü olan Mora ve Ege Adaları ile devam eder. Bu bölüm de yine kendi içerisindeki en ayrıntılı başlık olan Mora ile başlar. Ardından Mora derbent karyeleri tek tek başlıklandırılır.¹⁶ Avrupa bölümünde olduğu gibi bu bölümde de standart bir sistem oluşturulmaya çalışılsa da bu her zaman uygulanamamıştır. Mora ve Mora'nın derbent karyeleri anlatılırken bazı bölgelerin isyan sonrası yaşadığı ekonomik ve/veya sosyal kayıptan da bahsedilir. Bazı adalarda adanın tarihsel geçmişi hakkında da bilgi verilir. Bunun dışında diğer bölümlerde olduğu gibi, genel standart bilgiler olan üretim kalemleri, nüfus, konum, iklim ve liman bilgileri verilir.

Derbent karyelerinin ardından, "*Der Ta'rif-i uûmî-i Cezâyir-i Bahr-ı Sefid*" ana başlığı altında Ege adaları anlatılmıştır. Bu bölümde 70 adet yerleşim

¹³ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 5b.

¹⁴ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 6b.

¹⁵ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 7b-8a.

¹⁶ Eserde anlatılan Mora derbent karyeleri şunlardır: Kaza-i Kördüs, Kaza-i Vesbeçe, Kaza-i Kalavrata, Kaza-i Balye Badre, Kaza-i Pergos, Kaza-i Karitena, Kaza-i Dimitsana, Kaza-i Fanar, Kaza-i Londar, Kaza-i Arkadiye, Kaza-i Avarin, Kaza-i Modon, Kaza-i Koron, Kaza-i Androusa, Kaza-i Kalamata, Kaza-i Magne Kaza-i Benefşe, Kaza-i Mezistre, Kaza-i Aya Petro, Kaza-i Termeş, Kaza-i Arhos, Kaza-i Anabolu, Emlâk-ı Hümâyûn ve Kaza-i Tripoliçe.

başlıklandırılmıştır.¹⁷ Coğrafya-yı Örfi eseri incelendiğinde, isyanın başlamasından kısa bir süre sonra tamamlanıp padişaha sunulan bu eserin en geniş bölümün Mora Yarımadasına ayrılması, amacına uygun niteliktedir. Bölüm, diğer bölümlerde olduğu gibi Mora Yarımadası'nın konumunun tarifi ile başlamıştır. Enlem ve boylam bilgileri verilen adanın nüfusunun 2.000.000 olduğu söylenmiştir.¹⁸ Adanın tarım ve ticaret ürünlerinden bahsedildikten sonra, kaleleri ve nehirleri anlatılmıştır. Kaleler hakkında bilgi verilirken sağlam oldukları ya da olmadıkları yönünde bilgilerin de eklenmesi önemli bir detaydır. Ada sakinlerinin verdiği cizye miktarından da bahsedilelen bölümde, limanlarının genişliği ve kapasitesi hakkında da bilgiler verilerek Mora bölümü bitirilir ve Mora'nın derbent karyeleri hakkında kısa kısa hazırlanmış bölüme geçilir.¹⁹ Birkaç cümle ile anlatılan Dimitsana başlığında iki muallimhane ve bir baruthane olduğu bilgisini vermesi istisnalardan biridir.²⁰ Yine Kaza-i Aya Petro başlığında da ayaklanmalardan önce adada 50 odalı bir muallimhane yapıldığından bahsedilmiştir.²¹

Cezire-i Şire başlığında ise, isyan başladığından Müslüman nüfusun gasp edilen esir ve malları bu adada satıldığı için burada çok fazla mal ve akçe toplandığı

---

¹⁷ Bu yerleşimler şunlardır: Cezîre-i Çamlıca, Cezîre-i Sulica, Cezîre-i Kolori, Cezîre-i Poros, Cezîre-i Egene, Uzun Ada, Cezîre-i Mürted, Cezîre-i Andire, Cezîre-i İstendil, Cezîre-i Termiye, Cezîre-i Miknoz, Cezîre-i Serkoz, Cezîre-i Büyük Değirmenlik, Cezîre-i Küçük Değirmenlik, Cezîre-i Şifnoz, Cezîre-i Andibare, Cezîre-i Bare, Cezîre-i Nakşa, Cezîre-i Polikandiros, Cezîre-i Siknos, Cezîre-i Niyoy (Apanos), Cezîre-i Amargos, Cezîre-i Santorin, Cezîre-i Anafi, Cezîre-i İstinpalya (İstanbuliyye), Cezîre-i Çoban (Kaşot), Cezîre-i Girid, Cezîre-i Küçük Çuka, Cezîre-i Kıbrıs, Cezîre-i Rodos, Cezîre-i Kerpe, Cezîre-i Meis, Cezîre-i Sönbeki, Cezîre-i Herke (Karki), Cezîre-i İlki (İlliki), Cezîre-i İncirli, Cezîre-i Kalyamoz, Cezîre-i Liryozy, Cezîre-i İstanköy, Cezîre-i Patmoz, Cezîre-i Ahikerpe (Karyot), Cezîre-i Sisam, Cezîre-i Sakız, Cezîre-i İpsara, Cezîre-i Midillü, Cezîre-i Cunda, Bozcaada, Cezîre-i Limni, Cezîre-i İmroz, Cezîre-i Semadirek, Cezîre-i Taşöz, Cezîre-i Bozbaba, Cezîre-i Biper, Cezîre-i Hasir, Cezîre-i Kirepanabaya, Cezîre-i İskancura, Cezîre-i Küçük Çamlıca, Cezîre-i İşkepelozy, Cezîre-i İşkatozy, Cezîre-i İşkebrozy, Cezîre-i Eğriboz, Cezîre-i Marmara, Cezîre-i Paşa Limanı, Cezîre-i Ekinlik, Cezîre-i Arablar (Arap Adası), Cezîre-i İmralı (İmrallı), Beğ Adası (Büyük Ada), Cezîre-i Heybeli, Cezîre-i Burgaz ve Cezîre-i Kınalı'dır. Başlık olarak ayrıca verilmeyip bu başlıklar altında bir iki kelimeyle anlatılan ve geneli gayr-ı meskun olan adalar ise şunlardır: San Corci (Poros), Engeteri (Egene), Delos (Miknoz), Dene (Miknoz), Polino (Küçük Değirmenlik), Kardivinis (Siknoz), Polo (Amargos), Tıraçya (Santorin), Gados (Girid), Sitanuya (Girid), Todori (Girid), İlimya (Herke), Leril Adaları (Liryozy), Lipos (Liryozy), Nekri (Liryozy), Harnedehamer (Liryozy), Foros (Patmoz), Urla Adaları (Sakız), Manerya (Bozcaada), Sarakimu (Küçük Çamlıca).

¹⁸ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 16b.

¹⁹ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 17b.

²⁰ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 20a.

²¹ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 24a.

bilgisinin verilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Şire Adası'nın diğer devlet temsilcilerinin karargâhı konumunda olduğundan bahsedilmiştir.²² Eski adıyla Büyük Değirmenlik, yeni adı ile Melos adası anlatılırken ise adanın volkanik yapısından dolayı ada sakinlerinin çeşitli hastalıklara maruz kaldığından bahsetmiştir.²³ Santorini Adası'nın anlatıldığı başlıkta da adanın volkanik yapısından ve adadaki büyük volkanik patlamadan bahseder.²⁴

Eserde ayrıntılı şekilde anlatılan bir diğer büyük ada Girit'tir. Adanın fiziki konumu hakkında uzunca bir bilgi verildikten sonra bölüm, nüfusu ile devam eder. Girit Adası'nın sahillerinin kayalık olduğundan deniz ticaret imkânının kısıtlı olduğunu söyler. Adanın mahsulleri ve hayvanları hakkında verilen bilgilerden sonra adanın yerleşim yerlerinin nüfusunun etnik dağılımı hakkında bilgi vermesi dikkate değer bir durumdur. Örneğin Hanya'nın 3.000'i Rum cemaat olmak üzere 7.000 nüfusu olduğunu belirtir.²⁵ Kıbrıs adası için yazar, adanın konumu, kaleleri ve limanları hakkında diğer büyük adalara kıyasla kısa bir özet yazmıştır.²⁶ Kıbrıs adası sonrasında Rodos adası hakkındaki bölümde, adanın sakinleri ve etnik kökenleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler verilir. Rodos kalesinin fiziki yapısı hakkında verdiği ayrıntılı bilgi dikkat çekicidir. Adanın 44 köyünde 14.000'i Rum olmak üzere 22.000 kişinin yaşadığı söylenir. Bunun dışında adanın iç kısmında 8.000 Müslüman, 15.000 Yahudi ve varoşlarında da Rumların yaşadığı bilgisini ediniriz. Diğer adalarda olduğu gibi adanın mahsullerinden ve madenlerinden bahsedilir. Adanın, Roma İmparatorlarına mutasarrıf oldukları dönemde isyan edip yüz sene kadar serbest olup, 1300 senesinde Cenevizliler tarafından ele geçirildiğinden bahseder. 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedildikten sonra adadaki şövalyeleri Malta'ya sürdüğünü belirtip, adaya bağlı cezireleri anıp bölümü bitirir.²⁷ Patmos Adası'nın anlatıldığı başlıkta, adanın Hristiyanlar için olan önemine değinir. Yuhanna (Yahya) İncili'nin burada yazıldığından bahseder.²⁸

---

²² Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 32b.

²³ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 34a.

²⁴ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 38b.

²⁵ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 40b-41a.

²⁶ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 42a.

²⁷ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 42b-43a.

²⁸ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 46b.

Yunan isyanı sırasında sıkça adı geçen adalardan Sisam ve Sakız'a ait başlıklar eserde arka arkaya verilmiştir. Sisam adası hakkında yazılanlar konum, mahsuller ve nüfus olup, diğer adalara ait olan başlıklardan farkı bulunmamaktadır. Nüfus olarak da etnik veya dini bir dağılım verilmemiş, sadece 18 köyünde toplam 12.000 nüfusun yaşadığına değinmiştir.²⁹ Fakat Sakız adası hakkındaki başlık daha geniş kapsamlıdır ve 1822 yılında Sakız adasında yaşanan büyük ayaklanma ile doğru orantılıdır. Sakız adası başlığı da eserin tarzına uygun olarak konum bilgisi ile başlar ve adanın mahsulleri ile devam eder. Bu başlıkta ilginç olan birkaç kelime ile de olsa adada hendese ve benzeri ilimler için açılmış mekteplerin olduğundan bahsetmesidir. Sakız adası başlığını diğerlerinden ayıran bir diğer durum ise adanın tarihi hakkında verilen ayrıntılı bilgilerdir. Adanın tarih boyunca hangi devletlerin egemenliği altına girdiği ve Osmanlı Devleti tarafından ne zaman ve nasıl fethedildiği anlatılır. Acemlerin, Romalıların ve Cenevizlilerin hükmünden sonra Osmanlılar adada hüküm sürmüştür.³⁰

Midilli adası hakkındaki başlık da eserin genel şekline uygun olarak başlar. 78 köyü, çeyreği ehl-i İşlam ve gerisi Rum olmak üzere 40.000 nüfusu olduğu belirtilir. Midilli, Molova ve Sığrı olmak üzere üç kalesi olduğuna değinilir. Adanın mahsulleri hakkındaki kısımda adadaki üretimin kendi ihtiyacını karşılayamadığı bu nedenle Anadolu'dan erzak getirildiği belirtilir.³¹ Bunun dışında adanın yerleşim yerlerinin konumları hakkında da kısa bilgiler verilir. şire(Syros) adası ile ilgili başlıkta isyandan sonra buradaki Müşlüman mallarının Katolik ahali tarafından el konulduğundan bahseder.³²

Eserde, isyanın gelişim sürecini anlamayı kolaylaştıran küçük adaların büyük adalara uzaklığı, liman sayısı ve büyüklüğu, adadaki Müşlüman ve gayrimüşlim nüfusunun sayısı gibi önemli bilgiler de bulunmaktaydı. Eser genel olarak incelendiğinde hemen hemen bütün adaların bol üretim kalemi olduğu sonucu çıkmaktadır. Bazı adalarda adaya özel eğitim kurumları da bulunmaktadır. Özellikle çokça buğday, şarap, zeytin, zeytin yağı ve ipek üretilen adalar üretim kalemleri açısından da ticaret için elverişlidir. Bazı adalarda kereste de vardır.

---

²⁹ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak47a.

³⁰ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 47b-48b.

³¹ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 49b-50a.

³² Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 32b.

Deniz ticareti ile geçinen topluluklar olduğu düşünüldüğünde gemi yapımı için kerestenin önemi daha da anlaşılacaktır.

Örfi Paşa'nın eserini çeviri yolu ile hazırladığı ve bazı kısımların kaynak eserler dışında eklediği bilgisi ile düşünüldüğünde, her bölüm için standart olan klasik bir ülkeler coğrafyası içeriği sayılabilecek konum, büyüklük, nüfus, başkent, üretim kalemleri gibi standart içeriklerin bu çeviri kitaplardan, isyan ile ilgili kısımların da kaynak kitaplar haricinde eklenen bilgiler olduğu yorumu yapılabilir. Eseri benzer eserlerden ayıran ve değerli kılan da yaşananlarla ilgili eklenen bölümlerdir. Yukarda metin tanıtılmış ve kısa bir özeti sunulmuştur. Bir sonraki bölümde ise eserin isyanla ilgili söyledikleri yorumlanarak dönemin bakış açısıyla karşılaştırılacaktır.

1821 Yunan Ayaklanması ve Sonuçları

Eserin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle eserin yazıldığı dönemle ilgili bir siyasi tarih okuması yapmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde Rumlar hem sosyal sistem hem ekonomik sistem hem de yönetim sistemi içerisinde oldukça önemli yerlere sahip olmuştur. İmparatorluğu oluşturan en kalabalık topluluklardan biri olan Ortodoks reaya, her zaman sistemin işleyişinde önemli çarklardandır. İstanbullu Rumların ticari ve kültürel hegemonyası, adalı Rumların liman ve deniz ticareti ayrıcalıkları, bürokrasideki Rumların yönetim sistemi içerisindeki lobicilikleri sayesinde imparatorluğun hayati unsurlarından biri haline gelmişlerdir. Bu nedenle, büyük çoğunluğu Rumlardan oluşan Ortodoks reaya içerisindeki herhangi bir hareketin imparatorluğa etkisi oldukça fazla olmuştur. 1821 yılında yaşanan ayaklanmalar, Osmanlı Devleti'nin gördüğü ilk ayaklanmalar değildir. Ancak gerek ayaklanan nüfusun büyüklüğü gerekse de nüfusun devlet içerisindeki yeri geri dönülemeyecek sonuçların doğmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yaşadığı toprak kayıplarının daha önceki dönemde yaşanan toprak kayıplarından en büyük farkı, içeriden yaşanan bir isyan sonrası Hristiyan halkın üzerinde yaşadıkları topraklarla beraber Osmanlı Devleti'nden ayrılmasıdır. Bu durum toprak kaybına sebep olmakla birlikte, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin sınırında yeni bir ülkeyle yeni bir sorunun oluşmasına sebep olmuştur. Nitekim Yunanistan, bağımsızlığından sonra, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki topraklarda hak talep etmeye devam etmiştir.

Yunan aydınları, Osmanlı Devleti içerisindeki Rum ahali için farklı gelecek planları tahayyül etmişlerdir. Ekonomik, kültürel ve siyasi sistemde ağırlıklarını arttırarak Osmanlı Devleti'ni uzun vadede bir Bizans'a dönüştürmekten, Osmanlı çatısı altında kalma, özerk olma ve hatta Osmanlı Devleti'ne bir Hristiyan devlet statüsü kazandırmaya kadar farklı fikirler gelişmiştir. Bağımsız bir Yunanistan isteyenler ise genelde Mora, Girit, Kahire, İzmir gibi limanı olup uluslararası ticaretle gelişen yerlerde yaşayanlardır.³³ Diğerk milletlerle sürekli etkileşim içerisinde olan Rumların, 19. yüzyılın fikir akımlarından etkilenmemesi mümkün olmamıştır.

19. yüzyıl boyunca gelişen milliyetçilik akımı Rum ahaliyi de etkisi altına almıştır. Balkan milliyetçiliğinin kendine has yapısı başka bir çalışmanın konusu olsa da isyanlarda milliyetçiliğın etkisinden bahsedilmeden de geçilemez. Artık bir tebaa değıl, kendi ulus devletlerinde yurttaş olmak isteyen Yunan halkı, milliyetçi akımların etkisi altında kalmıştır. Hümanizm ve Rönesans etkileri ile gelişen Yunan edebiyat ve kültürü Osmanlı Devleti içerisinde belirgin bir engele takılmadan ilerleyebilmiştir. Kültürel gelişim dışında ekonomik olarak da Akdeniz'de, Venedik ve Cenevizlilerin egemenliğı altındaki deniz ticaretinde, Yunan denizciler de yer almaya başlamıştır. Her zaman diğerk gayrimüslim topluluklardan daha ayrıcalıklı olan Rumlar, Osmanlı Devleti içerisinde din hürriyetine sahip olmuşlardır. Yeni topraklar fethedildikçe bu topraklardaki Ortodoks ahali de Rum Patrikliğine bağlanmış, böylece Ortodoks papazların Rum halkı üzerindeki etkisi ve yetkileri zaman içerisinde gittikçe artmıştır. Siyasal anlamda ise Osmanlı Devleti'nin merkezi yerleşimlerde her zaman bir valisi olmasına rağmen, kırsalda yerel yönetimler aracılığı ile papazlar her zaman etkili bir rol oynamıştır. Bürokraside edindikleri ayrıcalıklı konumlar da Rumların bu olanaklarını sürdürmesine yardımcı olmuştur.³⁴

Ayrıcalıkları olmasına rağmen, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisindeki kötü gidişattan adalı nüfus da nasibini almıştır. Sanayi devrimi sonrası Batı'da gelişen teknolojiler sayesinde seri üretimin artması, uluslararası pazarda Osmanlı'nın görünürlüğünü oldukça azaltmıştır. Özellikle tekstil sektöründe Avrupa'nın yaşadığı atılım, iplik üretimi ve ihracatı ile geçinen Moralıları oldukça güç duruma sokmuştur. Yine İngiliz ticaret filosunun Akdeniz'deki ağırlığını arttırması, Yunan denizcilerin deniz ticaretine balta vurmuş, gemi sahiplerinin

³³ Kutlu, S. (2018). *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 50.

³⁴ Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları. 180-181.

fakirleşmesi ile bir krize sebep olmuştur. Genellikle Müslümanlara ait olan bu gemiler ile gemide çalışan Rum mürettebat arasında kısıtlı kaynağın paylaşımı konusunda ciddi sorunlar çıkmaya başlamıştır.³⁵

Adalardaki Yunan isyanının nasıl başladığı ile ilgili temelde iki varsayım vardır. İlki, 1821 yılında önce Mora ve Sisam'a sonra da Sakız'a gemilerle gelen Rumların adalardaki Rum halkını isyana teşvik ettiği görüşüdür. Diğer görüş de Osmanlı belgelerine dayanmaktadır ve Rum denizcilerin Ege Denizi'nde dolaşp önlerine gelen ticaret gemilerine saldırması üzerinedir. Bu belgelere göre, Rumların adanın yakınından geçen Osmanlı ticaret gemilerine saldırması, Sakız'daki ayaklanmanın sebebidir ki, diğer adalardaki isyanların da bu şekilde başladığı düşünüldüğünde bu görüş gerçeğe daha yakın gelmektedir.³⁶

İsyanın nasıl başladığından önce, isyanı anlayabilmek için Mora'nın yapısını anlamak gerekmektedir. Mora Yarımadasında büyük topraklara sahip olmayan, yıllık kazançlarının 1/5'ini vergi olarak veren Mora Rumları, Osmanlı makamları için ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır. Bu ayrıcalıkları, Rum cemaatinin Antik Yunan'ın devamı olarak görülmesi ve bazı sınırlamalar olsa da 1715-1821 yılları arasında cemaatin idaresinin serbest bırakılmasıdır. Adadaki Müslüman nüfusun büyük kısmı Valide Sultan himayesinde bir Mekke vakfı olan Dimitzana şehrinde yaşamıştır. Adada, Müslümanlar ve Rumlar dışında Türk yönetimi ile silahlı bir mücadele içerisinde olan Kleftler ve Osmanlı Devleti'nin vergi vermeleri karşılığında muhtariyetlerini kabul ettiği dağlı isyancı grup Manyalılar yaşamıştır.³⁷ Rumlar üzerinde sürekli devam eden propaganda çalışmaları, karmaşık bir demografide yaşayan adalı Rumları da es geçmemiştir. Özellikle Rusya, Avusturya, Fransa, Prusya ve İngiltere, Rumların milliyetçi hareketlerini desteklemiştir. 1815 yılında Viyana Kongresi'nde düzenlenen, statükonun korunmasını amaçlayan Metternich Sistemi ilk darbesini Yunan isyanıyla almıştır. Ancak 1821 tarihi isyanın ilk patlak verdiği dönem değildir.

Adalarda başlayan isyan iki defa alevlenmiştir. İlk isyan 1768 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında çıkmıştır. Osmanlı donanması, Akdeniz'deki Rus donanmasına Manyalıların yardım etmesine rağmen isyanı bastırılabilmiştir.

---

³⁵ Kutlu, *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 51.

³⁶ Yaşar, F. (2017), "Sakız'daki Yunan Ayaklanmasının Tanığı Olan Bir Eser: Zuhûr-i Fitne-i Rum", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 63, 395.

³⁷ Toprak, S. (2015), 19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar, *Yeni Türkiye Dergisi*, 68, 2847-2848.

Savaşın ardından, 1774 yılında imzalanan Kck Kaynarca Antlaşması ile Ruslara istedikleri yerlerde konsolosluk açma, İstanbul'da Rus Kilisesi kurma ve Ortodoks Hristiyanların koruyuculuğunu edinebilme gibi haklar verilmiştir. Bunun dışında, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1783 ve 1791 yılları arasında imzalanan iki anlaşma ile Rus bayrağı altında deniz ticareti yapma hakkı elde etmişlerdir.³⁸ İlk isyanda umdukları başarıya ulaşamamaları da belli tavizler edinen isyancılar ikinci kez harekete geçmiştir. Bu sefer ilkinden daha fazla etki yaratabilmişlerdir.

1821 yılında isyanda ilk olarak Mora'da değil Boğdan'da başlamıştır. Metternich'in baskısıyla Rus yardımından ve Rumlarla çok da anlaşamayan Romenlerin desteğinden mahrum kalan isyan hareketi Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır. Mora'nın durumu, ayaklanmanın Boğdan'dan sonra burada çıkması için oldukça elverişli olmuştur. İkinci isyan için Moralı Rumlar uzun süre boyunca hazırlık yapmışlardır.³⁹ Bu süreçteki Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı, Rumların çıkarlarına hizmet etmiştir.

1788 yılından beri Yanya Valiliği yapan, baskıcı ve acımasız yönetim sistemi ile meşhur olan Tepedelenli Ali Paşa, İstanbul ile arası açılmadan önce Filiki Eteryaya ve Rumların ayaklanması üzerine edindiği istihbaratları merkezle paylaşmıştır. Ancak, II. Mahmud'un en yakın danışmanı Halet Efendi ile kişisel problemler yaşayan Tepedelenli Ali Paşa, Halet Efendi'nin telkinleriyle valilikten azledilince bu sefer ayaklanan kendisi olmuştur. Tepedelenli ayaklanınca Rumların zerindeki baskı kalkmıştır. Hursit Paşa* tarafından kuşatılan Ali Paşa'nın, kendisini kurtarmak için Rumları yanına ağırması Rumların aradığı fırsat olmuştur.⁴⁰ Hem Osmanlı güçlerini bölmek için Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı kullanılmış, hem de Rumlar tarafından Ali Paşa ile doğrudan ittifak yapılmıştır. Ali Paşa'ya kesin olarak güvenemeyen bazı Rumlar Osmanlı saflarına geçerken, Rumeli'de ilerlemekte olan Osmanlı ordusundan Őikyet eden bazı Balkan halkları isyancılar safına geçmiş ve ayaklanmıştır. İsyan haberi İstanbul'a gider gitmez isyanda parmağı olduğu ortaya ıkarılan Filiki Eteryaya yesi de olan Patrik

³⁸ Toprak, 19. Yüzyıl Milliyetçilik ıkamazında Rumlar, 2848.

³⁹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 183.

* Hursid Ahmed Paşa, Mora isyanı patlak verince 1819 Mora valiliğine tayin edilmiştir. Aynı zamanda bölgedeki bütün mülki ve askeri amirler Tepedelenliği yakalamak için görevlendirildiğinden kendisine Rumeli seraskerliği de verilmiştir. (Kaynak: Kck, C. (1998), "Hursid Ahmed Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi 18, 395-396.)

⁴⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 184.

Gregoryus Patrikhane'nin kapısında resmi kıyafetiyle idam edilmiştir. Bu idam, Avrupa devletlerinin tepkisine sebep olmuş ve olaya müdahale etmek için kullanılır hale gelmiştir. Rusya, Kaynarca Anlaşması'nın hükümlerini yürürlüğe koyulması konusunda ısrar ederken, İngiltere ve Avusturya, Rusya'nın bölgede gücü ele geçirmesini engellemeye çalışmıştır.⁴¹

Kutlu⁴², isyanın başlamasında Filiki Eteryaya cemiyetinin önemli bir etkisinin olmadığını savunmaktadır. Temel sebep olarak, Yunan ticaret burjuvazisinin yaşadığı krizi işaret etmektedir. Buna kanıt olarak da isyanın önderlerinin sadece yazarlar, şairler ya da cumhuriyetçi aydınlar gibi kimseler değil, isyanda ticaret gemilerini savaş gemilerine çeviren "kocabası" adıyla bilinen armatörler, zengin Müslüman çiftliklerini isteyen yoksul köylüler, Hristiyan çiftlik sahipleri de gösterilmektedir.

Osmanlı Devleti, asıl sorunu ayaklanma değil de Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı olarak görmüş ve bütün güçleriyle bu isyanı bastırmıştır. Nitekim başarılı da olmuşlar, 1822'de Paşa'nın kesilen başı İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat Tepedelenli'nin denklemden çıkması, gidişatta herhangi bir değişikliğe sebep olmamıştır.

Ayaklanma genelde Mora ayaklanması olarak anılsa da isyan sadece Mora'da çıkmamıştır. En önemlileri Sakız, Sisam ve Midilli olan Doğu Sporad Adaları, daha küçük adalardan oluşan Kiklat Adaları, Oniki Ada ve en önemlileri Rodos, Kaşot ve Meis olan Güney Sporad adalarında da Mora'dan hemen sonra ayaklanma başlamıştır. Mora'daki ayaklanma ilk başlarda Osmanlı Devleti tarafından çok ciddiye alınmasa da anakaraya çok yakın olan, İstanbul ve Ayvalık'ın karşısındaki Midilli, Çeşme'nin karşısındaki Sakız ve Kuşadası'nın karşısındaki Sisam'da olan olaylar İstanbul'un hemen dikkatini çekmiştir.⁴³

Mora'daki isyanın liderlerinden Dimitrios Ypsilantis "*Helenlere!*" diyerek başladığı mektubunda Osmanlı yetkililerine şöyle seslenmiştir: "*Yunanileri irgad zannetmeyin. Anlar(onlar) sizden âlâ bir millettir.*" Milliyetçilik tınısı açıkça belli olan bu mektup Osmanlı yönetimince bütün Müslümanlara cihad çağrısı ile

---

⁴¹ Feyzioğlu, H. S. (2015), "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)", *Yeni Türkiye Dergisi* 68, 2866-2870.

⁴² Kutlu, *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 51.

⁴³ Kutlu, *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 52.

karşılık almıştır. Osmanlı Devleti olayı bir “yeniden fetih” olarak yorumlamış, buna yönelik hareket etmiştir.⁴⁴

Sakız halkı diğer ada halklarına göre daha geç bir tarihte ayaklansa da 1.000 kadarı Müslüman olan yaklaşık 80.000 nüfuslu adada isyanın bastırılma çabaları oldukça şiddetli olmuştur. Sakızlı metropolitlerin isyan aleyhine alışmaları Nisan ayına kadar durumu idare edebilmiş, Nisan ayından itibaren Rum teknelerinin ada halkını isyana katılmaya ikna etmek için Sakız limanlarına yanaşmaya başlamasıyla bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Diğer adalardan gelen Rumların bu hamlesine karşı, Osmanlı yönetimi de adadaki metropolitleri ve önde gelen tüccarları rehin almıştır. Halka gözdağı vermek amacıyla yapılan bu rehin politikası işe yaramamıştır. Sakız adasındaki isyanda sadece Müslümanlara değil, Katolik Rumlara ve mallarına da saldırılmış, hemen kontrol altına alınamamıştır. eşme Rumlarının Sakız’daki isyana katılması ve Osmanlı garnizonunun kaleye çekilmesi Anadolu’dan asker takviyesini gerektirmiştir. Dersaadet tarafından bir gazâ ya da dar-l harp olarak grlen bu isyanda ada halkına kffarla yapılan harp kurallarına göre muamele edilmiştir. Aman dileyen ve reaya statüsünü kabul eden Sakız halkına köylerine dönme izni verilmiş ancak köylülerin malları müsadere edilmiştir. Bunun dışında rehin tutulan metropolitler ve tüccarlar idam edilmiştir. “Sakız’ın fethi” olarak algılanan olayda kontrolsüz olaylar yaşanmış, köyler basılmış, yağmalanmış ve köylüler öldürülmüş, esir alınmıştır. Sadece Sakız Adasındaki ahali değil, İstanbul’da yaşayan Sakızlılar da sürgün edilmiştir. 7.000 kadar Rum öldürülmüş, 4.000 kadar Rum kleleştirilmiştir. Olayda İslam hukukunun da dışına çıkılmış, kadınlar ve çocuklar esir edilmiş, mallar ganimet alınmıştır.⁴⁵ 1822 yılında Sakız Adasında yaşanan bu şiddet, uluslararası toplumun Yunanların lehine daha çabuk ve daha kesin politikalar yürütmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti’nin isyanın kendi iç işi olduğunu yönündeki söylemini zayıflatmıştır.

İşyanı Osmanlı Devleti’nin daha radikal hale getirdiği iddialarına en büyük destek Sakız olaylarıdır. Osmanlı Devleti, Müslüman halkın desteğini alabilmek etkisiyle de isyanları İslamiyet’e karşı olan bir din savaşı gibi algılamış ve buna

---

⁴⁴ Erdem, H. (2005), “Do not Think of the Greeks as Agricultural Labourers” Ottoman Responses to the Greek War of Independence, *Citizenship and the nation-state in Greece and Turkey*, (F. Birtek ve T. Dragonas Ed.) içinde (ss.67-85). Routledge. 79-80.

⁴⁵ Kutlu, *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 53.

göre hareket etmiştir. Sakızlılar her cezayı hak eden suçlular olarak görülmüş ve ordunun tam desteğine ihtiyacı olan II. Mahmud askerlerin küstürülmemesi için elinden geleni yapmıştır. Bunun dışında kötü giden ekonomi nedeniyle yağma umuduyla orduya katılan askerler de amaçlarına ulaşmak için her yolu denemişlerdir. Sakız adası komutanlarından Vahid Paşa “muzaffer askerler daha önce hiç duyulmamış ve görülmemiş miktarlarda ganimet ve köle aldı” notu ve idam edilenlerin kulakları ve başıyla birlikte İstanbul’a zafer haberini vermiştir.⁴⁶

Sakız bastırılrsa da adalardaki isyan devam ederken Sultan Mahmud, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa, Girit valiliği karşılığında oğlu İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetlerini Mora’ya göndermiştir. Mücadele Osmanlı Devleti lehine gelişirken, Fransa, Avusturya, İngiltere ve Rusya 7 Nisan 1825’te Osmanlı Devleti’nin Yunanlılara bazı ayrıcalıklar vermesi hususunda bir karar almışlar, ayrıca kendilerini aracı olarak ilan etmişlerdir. Aynı zamanda İngiltere, Osmanlı Devleti’ne Mısır birliklerinin Mora’daki ilerleyişinin durdurulması, aksi takdirde müdahale edileceği yönünde bir nota vermiştir. Rusya’nın bölgeye tek başına müdahale edip tek başına söz hakkı elde etmesi ihtimaline karşı İngiltere bir protokol hazırlayarak bunun önüne geçmek istemiştir. İngiltere ve Rusya arasındaki bu protokole göre Yunanistan, Osmanlı Devleti’ne bağlı ve vergi ödeyen ancak iç işlerinde bağımsız özerk bir devlet halini alacaktır. Bu protokole Fransa da katılmıştır ve protokol Londra’da bir anlaşma haline getirilmiştir. Ancak protokol, Avusturya ve Prusya tarafından reddedilmiştir. 16 Ağustos 1827’de Osmanlı Devleti’ne tebliğ edilmesinin ardından Osmanlı Devleti’nce de şiddetle reddedilmiştir. 31 Ağustos 1827’de ikinci kez tebliğ edilmiş ve kabul edilmezse gerekli ‘önlemleri’ alacakları belirtilmiştir.⁴⁷ Eylül ayının başından itibaren İngiliz ve Fransız donanmaları Mora kıyılarını kontrol altına alarak adaya İbrahim Paşa’nın ordusunun çıkmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu ablukaya Ekim ayında Rusya da katılmıştır. Navarin limanında bulunan Osmanlı-Mısır donanması bir baskınla yakılmıştır. 20 Ekim 1827’de gerçekleşen bu baskında Osmanlı donanmasının 6.000 asker kaybına karşılık müttefiklerin kaybı sadece 140 asker olmuştur. Bunun dışında 64 parçalık Osmanlı donanması da kül olmuştur.⁴⁸

---

⁴⁶ Erdem, “Do not Think of the Greeks as Agricultural Labourers” Ottoman Responses to the Greek War of Independence, 69-71.

⁴⁷ Feyzioğlu, Mora İsyanı ve Yunanistan’ın Bağımsızlığı (1821-1829), 2870-2871.

⁴⁸ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 193.

Navarin olayı Osmanlı Devleti'nde büyük öfkeye sebep olmuştur. Bu davanın Hristiyanlık-Müslümanlık davası haline geldiği ve Müslümanlığın haysiyetinin kurtarılması gerektiği yorumları yapılmıştır. *"İslam'ın en büyük düşmanı Ruslardır ve aynı mezhepten olan Rumlar da Müslüman kanı dökmektedir. Kafirler İslam milletini yok etmeye çalışmaktadır. Ancak Müslümanlar üstündür, sayıca çoktur ve daima zafer kazanırlar. Tüm Müslümanlar silahlanmalıdır."* söylemleri bütün İstanbul'u etkisi altına almıştır. Osmanlı Devleti'ndeki bu tutum üzerine de Ruslar, Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Savaşmak için elverişli durumda bulunmayan Osmanlı Devleti, Rusların hem Yunan ayaklanmasında hem de ardından Navarin'de yarattığı öfke nedeniyle durumunu göz ardı edip savaşmaya karar vermiştir. Armaoğlu'nun⁴⁹ aktarığına göre savaş taraftarı olan paşalardan Pertev Paşa savaş yapılmasını şu sözlerle savunmuştur: *"Eğerçi Moskoflu'ya galebe ümit olunamaz. Lakin bilâmuharebe Mora Krallığı kabul olunur ise yol olur ve pek çok mahallere sirayet eder"*. Pertev Paşa'nın bu sözlerinden de anlaşılan savaşa katılma isteğine karşı kazanma umudunun pek de olmadığıdır. Ancak savaşılmaz ise, savaşılmadan verilen bir Yunan bağımsızlığının diğer milletlere örnek olmasından çekinilmektedir.

Tuna ve Kafkas olmak üzere iki cephede devam eden savaşta, Osmanlı ordusu beklenilenin ötesinde iyi bir direniş sergilemiştir. Fakat buna rağmen Rus ordusu 1829 yılında Edirne'ye kadar gelebilmiştir. Ancak Edirne'ye gelene kadar karşılaştığı direnişlerle oldukça kayıp veren Rus ordusu, Edirne'den öteye gidemeyeceğini kabul ederek barış anlaşması istemiştir. II. Mahmud barış anlaşması teklifini kabul etmiştir. 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Anlaşması ile Rusya işgal ettiği toprakların hemen hemen hepsini "dostluk hislerinin ifadesi" olarak iade etmiştir.⁵⁰ Fakat Edirne Anlaşması'ndan çıkan birçok önemli karar vardır. Bunlardan biri de anlaşmanın 10. Maddesi olan, 1826 yılında hazırlanan protokolün uygulanmasını şart koşmasıdır. 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığı, Sırbistan'ın özerkliği Osmanlı Devleti'nce tanınmıştır.⁵¹

---

⁴⁹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 194.

⁵⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 196.

⁵¹ Feyzioğlu, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)", 2870-2871.

Yunan ayaklanmasının bir iç sorundan uluslararası sorun haline gelmesi çok kısa sürmüştür. Bu durumun sebebi hem dönemdeki uluslararası konjonktür hem de Osmanlı Devleti ve Yunan halkının uluslararası toplumdaki konumudur. İlk olarak Rusya'nın müdahalesi ile gelişen olaylara daha sonra İngiltere ve Fransa aktif olarak katılmıştır. Bu sayılan ülkeler dışındaki başta Avusturya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin de doğrudan veya dolaylı etkisi olmuştur. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın "üçlü müttefik" adıyla Osmanlı Devleti'ne nota verdiği dönemde yazılan bu eser, henüz bitmemiş bir olayı süreç içerisinde anlatması açısından da önemlidir.

Coğrafya-yı Örfi'nin Yunan İsyanına Bakışı

Coğrafya-yı Örfi eseri bütünüyle değerlendirildiğinde, Ege adalarına yönelik yazılan en ayrıntılı eserlerden biri olmasına rağmen salt bir Ege Adaları eseri demek yanlış olacaktır. Eserin temel amacı dikkate alındığında, Ege adalarında oluşan isyanın sadece ada halkıyla alakalı bir durum olmadığına açıkça görüldüğü fark edilmektedir. Avrupa Devletleri'nin her zaman isyanın bir parçası olduğu bilinmektedir.

Dönemin söylemleri ve politikaları incelendiğinde Yunan isyanının bir "Rus oyunu" olduğu fikrinin oldukça popüler olduğu görülmektedir. Rusya'nın etkisinin büyüklüğü konusunda haksız olunmasa da sadece bir "Rus oyunu" olduğu fikri tartışılabilir. Bir ülkeler coğrafyası ürünü olan bu eserin temel olarak iki bölüm halinde yazıldığı düşünülebilir. Avrupa ülkeleri ile ilgili olan ilk bölüm, isyana yardım etmiş veya edecek olan Avrupa ülkelerine yönelik kaygının kanıtıdır. Yine bu ülkelerin ordu ve donanma kapasitelerinin ayrıntılı verilmesi, hanedan ailelerinin diğer hanedan aileleri ile olan akrabalık bağlarına değinilmesi ve yıllık gelirlerinin verilmesi bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. İsyanda sıkça adı geçen ve doğrudan etkileri olan ülkeler eserde incelendiğinde karşımıza şu tablo çıkmaktadır. Rusya'ya dair verilen bilgilerde 464 parçadan oluşan donanmanın üç parça halinde Baltık'ta, Karadeniz'de ve Hazar Denizi'nde bulunduğu belirtilir. Esere göre Rusya ordusu 900.000 askere sahiptir. Karadeniz'de bulunan iki limanı, Prusya, Saksonya ve Flemenk hanedanları ile akrabalıkları da anlatılır.⁵² İngiltere başlığında metnin yanına Örfi Paşa şöyle bir not çıkmıştır: "*Sagir ve kebir 1000 pare sefinesi var deyu tahrir ederler*". Yine İngiltere'nin 25.000 muvazzaf mellahı olmasına rağmen savaş anında bu

⁵² Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 6a-7a.

sayının 50.000'nin üzerine çıkabileceğini söylenir. İngiltere başlığı, Rusya başlığına kıyasla daha kısadır. Fransa başlığı ise, üç ülke arasındaki en kısa başlıktır. Standart konum, mezhep ve nüfus bilgileri verildikten sonra, donanmasının 256 parça, 11.000 muvazzaf mellaħ, ordusunun ise 230.000 nefere sahip olduğu bildirilir.⁵³ Avusturya başlığı da oldukça zet niteliktedir. Ordusunun 98.000 muvazzaf askere sahip olduğunu belirtip, donanmasının olmadığını ekler.⁵⁴ Bölümün bařında⁵⁵ “maruf ve meşhur” olan lkeleri anlatacağını söyleyen rfi Paşa, Amerika dahil 18 ayrı ülke ve bölgeden bahsederken adalar anlatımındaki kadar özel ayrıntıya girilmese de bahsi geçen ülkelere isyandaki rollerine paralel önem verildiği söylenebilir.

Eserin ana bölümü sayılabilecek “*Der-i tarif-i cezîre-i Mora*” bölümü ise, bu çalışmanın iddiasının çıkış noktası olmuştur. Osmanlı yönetiminin Yunan isyanına bakışındaki en önemli düşüncelerden biri olan “nankörlük” fikrine rfi Paşa'nın da katıldığını söylemek mümkündür. Örfi Paşa, eseri boyunca Ege Adalarında yaşayan nüfusun aslında isyana kalkarak ne kadar büyük bir nankörlük yaptđını, nankrlkleri nedeniyle perişan olduklarını veya olacaklarını farklı şekillerde sıkça ifade eder. Bunun bu kadar üstünde durulmasının nedeni ise, Rum ahalinin Osmanlı topraklarındaki diğer gayrimüslim ahaliye örnek olacağına dair duyulan korkudur. İsyanın başlangıcından 6 yıl sonra padişaha sunulan bu eserde de hala bu düşünceden vazgeçilmemiş olması, isyan boyunca isyanı bastırmaktan çok örnek olmaması kaygısının taşındığının göstergesidir.

Örfi Paşa, lkeler kısmında olduğu gibi adalar kısmında da belli bir standart içerik oluşturmaya çalışsa da bu bölümde çalışmaya katkı sağlayacak özel bilgiler konusunda daha istekli davranmıştır. Mora Yarımadası başlığı incelenirken, ilk dikkat çeken bilgi Mora'nın nüfusunun eskiden 2 milyon iken bugün 400.000'e düşmüş olduğunu belirtmesidir. Yine eskiden adanın 75 adet sağlam kalesi varken bugün bu sayısının 8'e düştüğü de eklenir. Krds kazasının rfi Paşa'nın “fesad” olarak nitelediği isyandan önce 2.000 ehl-i İslam ve 2.000 Rum nüfusa ev sahipliği yaptđını öğrenilmektedir.⁵⁶ Balye Badre kazasında isyandan önce 10.000 nüfus mevcutken, isyan nedeniyle harap

---

⁵³ rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 8a-8b.

⁵⁴ rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 11b.

⁵⁵ rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 5a.

⁵⁶ rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 17a-18a.

olduğu, kale içinde 30-40, dışında ise 5-10 hane ve birkaç kulübeden ibaret kaldığı belirtilir. Yine eserden, Pergos kazasının isyan nedeniyle yakıldığı öğrenilmektedir.⁵⁷ Avarin kazasında isyandan önce 180'i ehl-i İslam hanesi ve 200 kadar gayrimüslim hanesi mevcut iken isyanla birlikte bazı yerlerin harabeye döndüğü, Manya kazasında 30 köyde yaşayan 40.000 nüfus olduğu ve 12.000 tüfek tutan gayrimüslimin olduğu verilen diğer özel bilgiler arasındadır.⁵⁸ Yine benzer şekilde, Mezistre kazasında da yaklaşık 600 gayrimüslim, 400 ehl-i İslam hanesi varken yakıldığı ve benzer kaderin Arhos kazasının 24 köyünden 3'ünde de yaşandığı yazılmaktadır. Ayrıca Arhos kazasında Sultan Bayezid Han'ın yaptırdığı fakat şu an harap halde olan bir kale bulunmaktadır. Anabolu kazası ayrıntılı anlatılan bir kazadır. Çok geniş ve güvenli bir limanı, kaleleri, mescid-i şerifi ve geniş arazisinde 45 adet çiftliği olduğundan bahsedilir. Bu adada Hristiyan, Müslüman ve Yahudi halk birlikte yaşamaktadır.⁵⁹ Her kazanın isyan öncesi ve sonrası nüfus değişimi verilmediği gibi, kimi kazalar için hiçbir nüfus bilgisi verilmemiştir. Kazalar genel olarak incelendiğinde üretim kalemleri oldukça bol ve bereketlidir, ticaret yapmaktadırlar ve çoğunluğunda Müslüman ve gayrimüslim nüfus birlikte yaşamaktadır. Bu bölümde de nankörlük yapıldığı fikri açıkça görülmektedir. İsyanla birlikte gelen kayıpların özellikle belirtilmesi, eserin amacını doğrular niteliktedir. Ekonomik sıkıntılar üzerinde sadece isyan sonucunda bu sıkıntı yaşandıysa durulmaktadır.

Kazaların ardından gelen "*Der-i tarif-i umumi-yi Cezayir-i Bahr-i Sefid*" başlığı altında Akdeniz adaları hakkında toplu bir bilgi verilir. Bölgenin ne kadar kadim ve verimli olduğundan bahsederken, isyana kadar 600 parça tekne ve 17.000 denizciyle ticaret yaparak rahat yaşarken bu nimetlerin kıymetlerini bilmeyerek isyana kalkıştıklarından şu an kıtlık çekmekte oldukları eklenmektedir.⁶⁰

Mora bölümünün ardından anlatılan Cezire-i Çamlıca, bugünkü adıyla Hydra başlığında isyanın nasıl çıktığına değinir. Örfi Paşa ilk olarak isyandan yaklaşık 100 yıl öncesine giderek 1715 yılındaki Mora çatışmalarını anlatarak başlamıştır. Vezir-i Azam Ali Paşa'nın 1699 Karlofça Anlaşması ile Venediklilerin eline geçen Mora ve çevresinin, 1715 yılında tekrar Devlet-i Aliye-yi Osmaniye'nin topraklarına katmasından bahseder. Ardından 1768 yılında yaşanan isyanın ilk

⁵⁷ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 19a-19b.

⁵⁸ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 21a-22b.

⁵⁹ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 23b-25b.

⁶⁰ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 26b.

kıvılcımına değinen Örfi Paşa, burada arie II. Katerina'nın donanmasını gönderip isyancılara yardım ettiğini anlatır. İsyanın Muhzinzade Mehmed Paşa'ya ihbarının ardından paşanın isyanı bastırmasını anlatan Örfi Paşa isyandan kaanların Çamlıca Adası'nda toplandığını söyler. Kılıç artığı ahalinin haydutlukla geçindiğini belirtir. Ada halkı özellikle Napolyon Savaşları sırasında Avrupa ile sıkı bir ticaret ilişkisi içerisinde olmuşlardır. Örfi Paşa, ardından Rumların edindiği deniz ticareti ayrıcalıklarından da bahseder. Bu ayrıcalıklardan bahsederken kullanılan gemilerin boyutları türleri ve gemilerdeki mürettebata kadar ayrıntılı bilgiler verir. Deniz ticareti için adalılara verilen müsaadelerin ve yapılan iyiliklerin fesada engel olmadığı ve hatta "fesad" için bu iyiliklerin kullanıldığından yakınılır. İsyana kadar küçüklü büyüklü 200 kadar tekneleri olduğu, 25.000 kileliğe kadar büyüklükte gemiler inşa edebildikleri ve bu gemiler için patent, pasaport alabildiklerini söyleyip, isyanın çıkış sebeplerinden biri de sayılan, adalarda huzursuzluğa sebep olan gemiciler arasında kr paylaşımı sorununa değinir. Ardından adanın betimlemesine geçilir. Burası diğer bölümlerden çok da farklı olmayan ayrıntılı bir anlatımdır. Karışık ve kalabalık ada ahalisinin tüketime ve sse meraklı olduğu söylenir. Bunun dışında adadaki eğitim imkanlarından ve ada çocuklarının Yunan ve Fransız lisanlarında eğitim alabildiğini aktaran yazar, yine isyan konusuna dönerek ticaret gemilerinin isyan gemisi haline gelerek "ellerinden gelen hıyanet ve melaneti" gösterdiklerini söyleyerek bu başlığı bitirir. Bir sonraki başlık olan Cezire-i Sulica'da yine ada halkının isyana katıldığını açıkça belirtir. Bunun dışında ada hakkında geniş bir limanı, 60 kadar teknesi ve 3.000 nüfusu olduğunu öğrenmekteyiz.⁶¹ "Cezîre-i oban nm-ı diğer Kaşot" başlığında, bu ada sakinlerinin hıyanet ve melanette Çamlıca adasına arkadaşlık ettiği belirtilir.⁶²

Andire ve İstendil cezirelerinin nüfusunun Rum ve Latinlerden oluştuğu ve iki adanın da oldukça verimli olduğunu öğrenmekteyiz. Termiye ceziresine dair, adada papazların Rum milletini kandırmayı adet edindiklerini bilgisi vardır.⁶³ Miknoz ceziresinin 2 güvenli limanı ve 1.000 kadar nüfusu vardır. Bu başlıkta yine Örfi Paşa, bu cezirenin Yunanlar geldikten sonra bazı bölgelerinin harabe haline geldiğinden bahseder.⁶⁴ Benzer kaderi Küçük Değirmenlik ceziresi de

⁶¹ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 28a-30a.

⁶² Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 29b, 40a.

⁶³ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 31a-32a.

⁶⁴ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 33a-33b.

yaşamış fakat bu sefer Venedikliler ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlarda adanın zeytin ağaçları Venedikliler tarafından yakılmıştır. Bu nedenle adada çalı ve ottan başka bir şey kalmadığını söyler.⁶⁵ Santorin ceziresinin Rum ve Latin karışık 12.000 nüfusuyla verimli toprakları sayesinde ticaret yaparak geçindikleri, Anafi ceziresinin halkının tembel olduklarından sadece kendilerini idare edecek kadar üretim yaptıklarını, Çoban, diğer adıyla Kaşot ceziresinin ise “fesad” da ehl-i İslam’a zarar vermelerinden dolayı Osmanlı’nın onlara baskın yapıp teknelerini batırıp bir kısmını da esir ettiğini öğrenmekteyiz.⁶⁶ Liryoze ceziresindeki 1.000 kişilik nüfusun 6 hanesi Müslümandır ancak bu kişiler Türkçe bilmezler. Bu cezire de tarım, hayvancılık ve ticaret konusunda şanslıdır.⁶⁷ 300.000 nüfusu ile en kalabalık adalardan biri olan Girit Adası, isyanda da önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Örfi Paşa da Girit Adası’nın önemini eserinde belli etmiştir. Tarım ve hayvancılık konusunda şanslı adalardan olan Girit, sahillerinin kayalık olmasından dolayı ticaret konusunda aynı şansa sahip değildir. Gados ceziresinde bir limanı olsa da bu limanın da korsan yatağı olduğundan bahsedilir.⁶⁸

II. Mahmud’un çağırması üzerine Girit’e çıkan Mısırlı komutan Hüseyin Bey, adada yaklaşık 400 kişiyi idam etmiş ve 3.000 kişi de esir almıştır. Sultan’ın bu duruma cevabı ise “Onlar büyük bir fetihle onurlandırıldılar. Çok memnunuz. Her şeye gücü yeten Allah her yerde Müslümanlara zafer bahşetsin” olmuştur.⁶⁹ Sultan II. Mahmud’un bu sözleri, dönemin anlayışını en kısa özetleyen cümlelerdendir. Örfi Paşa Girit Adası başlığını yazarken bu müdahalelerden bahsetmemiştir. Fakat daha kanlı olan Sakız olayı metinde kendine yer bulmuştur.

Sakız Adası başlığının önemi Sakız ayaklanmasının nasıl gerçekleştiği hakkında verdiği bilgilerdir. Yazara göre, Hicri 1236 senesinde Sisam Rumları, Sakız ahalisi ile haberleşerek, 2.000 kadar kişiyi kendi saflarına çekmişlerdir. Bu kişilerin köylerdeki Müslüman nüfus üzerine hücum etmesi sonucunda Donanma-yı Hümayun ile 15.000 kadar asker Sakız adasına çıkmış, 40.000 nüfusu katli ve esir etmiştir. Bunun dışında eserde pek söz edilmeyen çiftliklerden bu başlıkta söz

---

⁶⁵ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 35a.

⁶⁶ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 38b-40a.

⁶⁷ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 45b.

⁶⁸ Örfi Paşa, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 40b-41b.

⁶⁹ Erdem, “Do not Think of the Greeks as Agricultural Labourers” Ottoman Responses to the Greek War of Independence, 70.

edilerek adada ve gayr meskun olan İngiliz Urla Adaları'nda çiftlikler olduğu belirtilmiştir. Hemen Sakız adası başlığının ardından gelen İpsara adası başlığında ise, isyan sırasında ada halkının ehl-i İşlam aleyhine tŸrlŸ hıyanet ve melanette bulunduğunu sŸyler. Fakat esere gŸre bu ihanetlerinin cezasını çekmişlerdir.⁷⁰ Bozcaada'nın bŸyŸk ve güvenli limanı sayesinde bir ticaret merkezi olduğu, ehl-i İşlam nŸfusun Sultan Mehmed Han tarafından iskân edildiği Ÿđrenilmektedir.⁷¹ Semadirek ceziresinin 500 haneli karyesinde 2.000 nŸfusa sahipken, Kaptan-ı Derya (Dramalı) Mahmut Paşa, Donanma-yı HŸmayun ile adadan geçtikten sonra ada halkının perişan olup ahalisinin 100 hane kadarının toplanabildiğini sŸylemektedir.⁷²

İsyanın bitişine çok yakın bir tarihte Sultan II. Mahmut'a sunulan bu eserde isyanın bastırılabilceğine dair bir umut olduğu gŸzŸkmektedir. Eser içerisindeki dilde de çoktan bitmiş bir isyanın tınısı vardır. Daha çok bu isyan bastırıldıktan sonra, başka milletlere örnek olmaması amacı gŸdŸldŸđŸ, halkın moralini yŸkseltme niyeti olduğu sŸylenebilir. Nitekim, eserin takdim edildiği dönemde halk içinde isyanın gidişatına dair Osmanlı aleyhine sŸylenti yayanların çok ciddi bir şekilde cezalandırıldığı bilinmektedir.

Yönetimde etkili olan, isyanın “nankör Rum milletinin inanç eksikliğinden” kaynaklandığı ve MŸslŸmanların asla “kafirilere” yenilmeyeceği dŸřŸncesi metinde de kendini göstermektedir.⁷³

Yukarıda da grŸldŸđŸ gibi dönemin politikaları, sŸylemleri ve eserin içeriği karşılaştırıldığında tam bir paralellik grŸldŸđŸ sŸylenebilir. Örfi Paşa, eviri yaparak hazırladığı Ÿlkeler coğrafyası eserine devletin resmi sŸylemini ve bakış açısını eklemiştir. Bu durumda Ege adaları ile ilgili yönetimi bilgilendirmek amacı ile yazdığını sŸylediđi eserde, bu bilgiler dışında zaten devletin kendi sŸylemini eklemesi belki taltif edilme isteği, belki de sŸylemleri gŸlendirme amacı ile olduğu sŸylenebilir.

---

⁷⁰ rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 48a-48b.

⁷¹ rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 49b.

⁷² rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 51b-52a.

⁷³ rfi Paşa, *Coğrafya-yı rfi*, varak 22b, 29b, 48a, 48b.

SONUÇ

Bu çalışmadaki güdülen temel amaç, zaten yıllardır hemen hemen her yönü ile araştırılan Yunan isyanı anlatımının bir tekrarını yapmak değil, bu isyana Örfi Paşa'nın, Örfi Paşa kanalıyla da bürokrasinin bakış açısını sunmaktır.

19. yüzyılda milliyetçilik, Osmanlı Devleti'nin bilmediği bir kavram değildir. Sarayda milliyetçilik konusunda okumalar yapıldığı, eserler çevrildiği bilinmektedir. Ancak, Osmanlı Devleti bu yeni fikir akımlarının uzun bir süre sadece Avrupa'nın başını ağrıtaacağını düşünmüştür.

1821 yılındaki Yunan isyanı başladığında, Osmanlı Devleti'nde bu durumla nasıl mücadele edileceği hakkında farklı farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Özellikle en şiddetlisi olan 1821 yılındaki Yunan isyanında Müslüman tebaanın desteğine sarılmak, İstanbul için çıkış noktası gibi gelmiştir. İmparatorlukta gayrimüslim bir unsurun ayaklanmasına karşı Müslüman unsurları birleşmeye çağırarak en mantıklı yol gibi görünmüştür.

Milliyetçiliğin etkisinin, kötü giden ekonomik koşullar neticesinde kıt kaynakların imparatorluğun farklı unsurları arasında paylaşılması problemiyle birleşmesi isyan hareketinin bir çığ gibi büyümesine sebep olmuştur. İstanbul da isyanın büyümesi ve radikalleşmesinde farkında olarak ya da olmayarak etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin isyana müdahalesi sadece isyan eden Rumlarla sınırlı kalmamıştır. Adalı Rumlara olan kızgınlık İstanbullu Rumlara da yansımıştır. Ayrıca, mezhepsel bir ayrıma sahip olan Osmanlı millet sistemi içerisindeki Ortodoks halka tabi Rum milletini, Bulgarlar ve Ermeniler gibi diğer Ortodoks milletlerden ayırmak gerekmiştir. Bu durum yüzyıllardır süregelen Osmanlı millet sistemine ilk darbeyi vurmuştur. İsyan katılan ya da katılmayan Rumların ayrımı bir süre sonra bulanıklaşmış, İslamî dayanışmanın da etkisiyle tepki bütün gayrimüslim halka yönelmiştir. Bu durum isyanın iç politika ve dış politikadaki meşruiyetini arttırmıştır. Yüzyıllardır Osmanlı devlet geleneğinde yeri olan Rum memurlar ve bürokratlar zamanla yerlerini Müslümanlara bırakmak zorunda kalmıştır.

Bu değişim ile göreve gelen Örfi Paşa, imzası bulunan bu ayrıntılı eserde, devletin resmi söyleminin dışına taşmamıştır. Eserin hiçbir yerinde adalıların talepleri hakkında bilgi geçmezken, devletin herhangi bir müzakere çabasına dair iz de yoktur. Nitekim payitaht da "tebaa ile müzakere" fikrini aşağılayıcı olarak görmüştür. Bunun dışında, adalıların yaşadığı bütün ekonomik sıkıntılar

(ATAD)

isyan sonrası oluşmuş gibi aktarılmıştır. Fakat siyasi tarih okumalarında görülmektedir ki imparatorluğun her noktası gibi Ege adaları halkı da o dönem ekonomik sıkıntılar içindedir. Bu sıkıntılardan eserde bahsedilmemiştir. Eserin bir başka özelliği ise, padişahın isyanın diğer milletlere sıçrama korkusunu tamamen paylaşmasıdır. Eserin her noktasında adalıların nankörlüğü vurgusu yapılmıştır. Ayaklanmanın zm için bir öneride bulunulmazken, aksine eserde ayaklanmanın çoktan Osmanlı lehine sonuçlandığı gibi bir izlenim vardır. İsyanın hala devam ettiği ve hatta iyice kızıştığı dönemde yazılan bu eserde rfi Paşa'nın hala umutlu olması, Müslüman tebaanın dayanışmasının işe yarayacağına dair duyduğu güvene yorulabilir.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Beydilli, K. (2003). Mahmud Raif Efendi. İşlam Ansiklopedisi. 27, 322-323.
- Erdem, H. (2005). "Do not Think of the Greeks as Agricultural Labourers" Ottoman Responses to the Greek War of Independence, *Citizenship and the nation-state in Greece and Turkey*, (F. Birtek ve T. Dragonas Ed.) içinde (ss.67-85). Routledge.
- Feyzioğlu, H. S. (2015). Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829). *Yeni Türkiye Dergisi* 68, 2865-2873.
- İhsanoğlu, E. ve R. şeşen (2000). *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi I*, İstanbul: IRCICA.
- Kutlu, S. (2018). *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Küçük, C. (1998), "Hurşid Ahmed Paşa", TDV İşlam Ansiklopedisi 18, 395-396.
- Örfi Paşa (1827). *Coğrafya-yı rfi*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No. 2045.
- Sarıcaoğlu, F. (2004). Coğrafya-yı rfi (1827) rfi Pasha's Unknown Work of the Aegean Islands in Greek Rebellion. *II. National Symposium On the Aegean Islands*.
- Sarıcaoğlu, F. (2015). *Piri Reis'den rfi Paşa'ya Osmanlı Tarihi Haritaları ve Tarihi Coğrafya Eserleri*. İstanbul: amlıca Yayınları.
- Toprak, S. (2015). 19. Yüzyıl Milliyetçilik ıkmazında Rumlar. *Yeni Türkiye Dergisi* 68, 2841-2865.
- Yaşar, F. (2017). Sakız'daki Yunan Ayaklanmasının Tanığı Olan Bir Eser: Zuhûr-İ Fıtna-i Rum. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 63, 390-404.